

"Brand" og "Peer Gynt"

Taler

Francis Bull

Sted

Grini

- 1 Meget av den tidligere norske litteratur er i krigsårene blitt levende og
betydningsfull for oss på en ny måte, og aller forrest står i så måte de to
hovedverkene fra Henrik Ibsens ungdom, «Brand» og «Peer Gynt». Fra dem
lyder det til enhver av oss manende og styrkende ord som vi nettopp nu har
5 behov for.

- Over forskjellige enkeltheter i «Peer Gynt» har flere slags tolkninger kunnet
gjøres gjeldende; men det sentrale i karakteristikken av hovedpersonen råder det
knappt noen synderlig meningsforskjell om. Peer Gynt har i sitt sinn tre farlige
10 tilbøieligheter: til å lyve og fantasere og dikte sig vekk fra virkeligheten, til
egoistisk å være sig selv nok, og til feigt å gå utenom enhver alvorlig avgjørelse.
Alle tre kan trygt kalles almenmenneskelige, men Ibsen har selv sagt at han
under arbeidet med «Peer Gynt» især hadde «en viss norsk type» i tanken, og
vi nordmenn må vel ærlig vedgå at «om blodet er aldrig så tyndt, en kjender sig
15 altid i slågt med Peer Gynt».

- Til daglig, i fredelige og såkalt normale tider, kan en slik lettlyndt askeladdnatur
og muntert skrytende fantast som Peer Gynt virke ganske inntagende; men når
det opprinner en alvorsdag, blir hans svakheter farlige. Peer har ikke sjelsstyrke
20 nok til å turde se sannheten i øinene; hans liv blir preget av «flugt for alvor, sky
for anger». Han mangler det mot som skal til for å ta et indre oppgjør, og den
ærlighet som er vilkåret for en sannferdig og kritisk selverkjennelse; derfor kan
han innbille sig at han er sig selv, når han i virkeligheten bare er sig selv nok. Ved
stadig å gå utenom «det i et og alt afgjørende» tar Peer Gynt mer og mer skade
25 på sin sjel, helt til han i siste akt blir så dødelig skremt at han søker tilbake til det
beste i sitt eget jeg, og tar sig sammen til endelig å gå «tvers igjennem», selv om
veien er aldri så trang; dermed åpner det sig en mulighet for at han tross alle sine
svakheter kan bli frelst.

Ibsen erklærte engang i en tale at han hadde skapt «Peer Gynt» over det materiale av «slagger og bundfald» som han erkjente i sitt eget vesen; men «Brand», sa han, «er mig selv i mine bedste øjeblikke». Vi almindelige dødelige har kanskje oftest hatt en følelse av at Brand stod oss fjernt, - det er ikke med
35 ham som med Peer Gynt at en alltid kjenner sig i slekt med ham.

Før 9. april 1940 hadde i hvert fall jeg en art personlig motvilje mot «Brand»; både verket og tittelfiguren syntes jeg virket umenneskelig, anstrengt, «over ævne». Idag ser jeg anderledes på saken. Forholdene har lært mig å forstå at det
40 er med god grunn Ibsens «Brand» gang på gang har kunnet komme til å bety noe vesentlig for menn som stod i kamp og fare.

Den unge finnlender Eugen Schauman som i 1904 skjøt sitt fedrelands undertrykker, Bobrikoff, hadde i måneder forberedt sig til sin gjerning.
45 Planmessig isolerte han sig fra sine fordums venner, for at ingen skulde kunne bli tatt for å være hans medskyldige; bare sin dagbok betrodde han sig til, og der blev sitater fra «Brand» det stadige ledemotiv. Ibsens diktning gav ham mot og styrke.

50 I Sønderjylland stod befolkningen i de to menneskealdre fra 1864 til 1920 under prøissisk trykk, men kjempet i det stille med en fast og uovervinnelig vilje for sin danskhet. De førende og de beste blandt disse danske sønderjyder regnet Ibsens «Brand» som sin hellige bok, en kilde de atter og atter øste ny kraft av.

55 For Fridtjof Nansen spilte «Brand» en lignende rolle; han har selv sagt at denne diktning bidrog til å forme hans karakter, prege hans vilje og styrke hans mot.

Bjørnstjerne Bjørnson har på forskjellige stadier av sitt liv gitt uttrykk for en sterkt skiftende vurdering av Ibsens store dramatiske dikt. Da «Brand» utkom i
60 1866, var Bjørnson forarget over å finne hvad han kaller et abstrakt eksperiment, som sprenger menneskeligheten. Han måtte innrømme at der var meget mektig i boken, men han kjente sig syk av lesningen, sa han.

Elleve år senere skrev han imidlertid i et brev at han nettop hadde lest «Brand»
65 om igjen: «Jeg er nu Ibsen stort taknemlig for denne bog. Jeg var det ikke før.» Bjørnson stod ved denne tid midt oppe i en heftig og beveget religiøs krise, og det var den som gjorde at hans syn på «Brand» endret sig.

70 Bjørnsons vekslende reaksjoner overfor «Brand» er betegnende: det er under kamp- og krisetider dette Ibsens verk blir levende for en. Da lærer en å erkjenne at det er stunder i livet hvor hvert enkelt menneske må si til sig selv de ord som danner et av kjernepunktene i «Brand»:

75 Vælg! Du står ved vejens skille.

80 Det absolutte valg stiller sig for ens øie: «intet eller alt», - og kravet er ikke til å komme forbi; man ser at det er nødvendig å sette sin vilje inn på det som står for en som det rette, uten hensyn til hvad det kan komme til å koste. Brand sier det slik:

85 At ej du kan, dig visst forlades, -
men aldrig at du ikke vil . . .

90 Det er viljen, som det gælder.

Viljen frigør eller fælder.

I en krisetid nytter det ikke å forsøke sig med prutning, å nøie sig med å være
95 en brøk i stort, en brøk i småt,
en brøk i ondt, en brøk i godt.

100 Brand lærer oss at «Akkordens ånd er Satan!» Man må være hel i valgets stund, ikke «stykkevis og delt». Intet utenforliggende hensyn må få spille inn i ens avgjørelse, - ikke tanken på ens nærmeste eller på ens egen behagelighet; der finnes idéer, eller om man vil: idealer, som står så høit at de er offeret verd. Og den som har sviktet og i feighet gått på akkord med det som han selv innerst
105 inne vet er urett, - han får aldri mer en glad time.

Brand blir stillet på harde prøver. Vi ser ham våge sitt eget liv i stormværet på en

110 liten båt, hvor ingen annen tør følge ham enn den offervillige Agnes, som siden
blir hans hustru. Vi ser ham ofre sin ærgjerrighet og sine drømmer om å utføre
en verdensopgave, for i stedet å overta det fattige prestekall i hjembygden. Hans
lille gutt og hans hustru dør, men han overvinner fristelsen til å bøie av og opgi
den gjerning han har tatt på sig:

115 Kravet var en lillefinger

for at fange helt min hånd -!

Ha, det var akkordens ånd!

120

I det året da «Brand» blev til, skrev Ibsen i et brev at det var hans livskall å lære
sitt folk å tenke stort. Og selv om Brand i en viss forstand lider nederlag til slutt,
står det dog igjen i sinnene hos hans menighet - og hos leserne av diktet - et
inntrykk av det store i hans vilje og hans dåd:

125

Alt mangen har os sagt

og vist, hvor vejen var, før nu;-

130 de pegte, men du gik den, du:

- - - Ikke tusend ord

sig prenter, som en gernings spor.

135

Den kritikk Ibsen i «Brand» retter imot sine landsmenn, og de krav han
derigjennem stiller til oss, kan synes umenneskelig strenge; men vi trenger nok
alle sammen til å minnes om at i krisestunder har man ikke rett til å gå utenom
og være sig selv nok, på Peer Gynts vis. Da blir «Brand» som en ledestjerne, og
140 da kan man hente trøst og styrke i de ord Ibsen lar sin helt si:

Stort en enkelts vilje mægter!

145

Kilde

Francis Bull: Tretten taler på Grini. Oslo 1945, s. 85-91

150

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/brand-og-peer-gynt>

155

160

165

170

175

180

185